

*Александар Саша Гајић**

ГЕОСТРАТЕШКИ ОКВИРИ РУСКО-ИРАНСКИХ ОДНОСА**

Сажетак

У раду се посматра стални успон билатералних руско-иранских односа (и њихова стратешка димензија) који су у сталном успону од краја Хладног рата, а нарочито од почетка 21. века. Узимајући у обзир историјат међусобних односа у преходним вековима између две империје чије су савремене наследнице Руска федерација и Исламска република Иран, те њихово историјско приближавање које у задњим деценијама прераста у партнерство, па и савезништво, на све то се гледа из призме њиховог геополитичког положаја и теорија класичне геополитике, а у светлу комплексне сарадње о оквиру савремених међународних процеса који воде ка мултиполаризму. У пресеку геополитичког фактора и реал-политичког прагматизма, као и значајног степена подударности националних интереса у дугорочној перспективи, надаље се прати како геополитика надвладава историјско наслеђе и доводи до повећања стратешке сарадње са својим циљевима и досадашњим учинцима.

Кључне речи: геополитика, Русија, Иран, стратешка сарадња, мултиполаризам

* Институт за европске студије, Београд

** Рад је настао у оквиру пројекта 179014 кога финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

Већ више од двадесет година, а посебно од почетка 21. века, руско-ирански односи су у сталном успону творећи међусобну спољнополитичку усклађеност, посебно у вези са најважнијим, горућим проблемима са којим су се обе државе у овом периоду суочавале. Степен унапређења њихове сарадње и координација у спољнополитичком наступању, упркос размимоилажењу у приступима решавању појединих питања од другостепеног значаја, велики број експерата за међународне односе је довело до закључка да се ради „о дубљем, геостратешком партнерству између ове две земље.“¹ Рад прати успон обих билатералних односа Русије и Ирана, узимајући у обзир њихов историјат у претходним вековима провучен кроз призму њиховог геополитичког положаја и теорија класичне геополитике, а у светлу комплексне сарадње о оквиру савремених међународних процеса који воде ка мултиполаризму, махом из угла реал-политичког прагматизма.

Односи између Русије и Ирана у прошлости ни изблиза нису били такви какви су сада. Више од два века, Русија је представљала важно тежиште иранске спољне политике – често као империјални, колонијални завојевач, понекад као погодни а понекад као „изнуђени“, невољни савезник против других колонијалних сила-заједничких непријатеља, али никада до тада - дугорочни, стратешки савезник са којим постоји дубинско подударане виђења и интереса по читавом низу озбиљних, прворазредних питања. „Иако су обе земље кроз овај период искусиле шири спектар облика владавине – од царског самодржавља и стаљиновог тоталитаризма до оријенталног деспотизма и исламске теократије у Ирану – фокус у међународним односима је остао изненађујуће константан. Модерност,² геополитичка хегемонија и енергија представљала су три основна елемента у руском дугом, компликованом односу са Ираном.“³ Савремено стра-

1 Katz N. Mark, “Russian - Iranian Relations in the Putin Era“, Middle Eastern Studies 11/2009, стр. 69. http://www2.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/10-1_Katz.PDF, приступљено 12.01.2015.

2 Западни мислиоци, у првом реду Исаија Берлин, сматрали су да је модерност са својим пратећим формама већ више векова основни изазов за обе земље, и Русију и Персију (Иран) који су на њега претежно одговарали на „немодерне“ начине – претварајући модерне идеје у миленаристичке, религиозне визије и аутократске видове власти.

3 Milani Abas, „Russia and Iran: An anti-western Alliance“, Current History,

тешко побољшање односа између ове две државе у практично свим сегментима често се тумачи географском блискошћу (а посредно и – геополитичком блискошћу) и историјским факторима. Међутим, тачније би било рећи да се ово јачање на основу савремене геополитичке блискости развијало насупрот историјском наслеђу међусобних односа, који су били све само не једноставни и добросуседски.

Кад геополитика надјачава историјско наслеђе

За разлику од Русије као централне, осовинске земље евроазијског Хартланда која је тек у периоду након Хладног рата од позиције суперсиле спала на ранг између регионалне силе и велике силе, Иран (некад Персија) већ вековима представља регионалну силу на простору Средњег Истока/ западне Азије. Смештен као кључна, и културно и стратешки доминантна земља овог простора, Иран је у ширем, континенталном геополитичко виђењу и централна, „тежишна земља“ средишњег дела блискоисточног Римланда (обода континента) између Средоземља, односно Блиског Истока и индијског потконтинента. Управо такав правац простирања, (исток-запад, односно северо-исток и југо-запад) на иранској висоравни као широј физичко-географској целини (што заузима далеко највећи део простора „историјске Персије“) има и доста појединих „ситнијих“ географских датости које она обухвата. Планински масиви, са особинама стратешке препреке и изолације, вековима су утицали на политичку и економску историју ових простора, нарочито по питању насељености и комуникације између неколико котлина и платоа на којима су настали главни урбани и пољопривредни центри древне Персије. Иако ова, по својој природи изразито континентална земља средњоисточног дела Римланда, излази чак на три мора (на северу на Каспијско море, на југу на Персијски залив и залив Оман), због контроле мореуза Ормузда и отвореног мора (Арапско море), које већ вековима контролишу што суседи, што спољне, велике поморске силе, Иран готово да у потпуности дели судбину других конти-

ненталних, „landlocked countries“ - дакле оних које не могу да слободно и у пуној мери допру до отвореног мора.

Овако позициониран, ирански геополитички простор као једна значајна „громада“ на средњем делу Римланда, знатно је ослоњен на своје залеђе, на евроазијско „срце копна“, на континенталну унутрашност. У културно-цивилизацијском смислу, Иран је несумњиво снажно утицао, и даље утиче, на један шири круг чији обим улази дубље у копно, на просторе средњеазијског дела Хартланда (простор Кавказа, Авганистан, Таџикистан, једним делом и Туркменистан) где је ова регионална сила умела да пројектује и своје не само духовне и културне, већ и економске те геополитичке утицаје.⁴ Па ипак, главни смер његовог геополитичког утицаја био је, како историја показује, константо усмерен на запад, на Блиски исток - ка Месопотамији и, даље, преко простора Сирије, пут Средоземља, а другим делом на југоисток и исток – према Авганистану, Пакистану и индијском потконтиненту.

Службени спољнополитички контакти између Руске империје и Персијског царства датирају од 1592. године, у временима владавине династија Романових и Сафавида. Први значајнији конфликт десио се половином 17. века (1650-1653) када је Русија успела да потисне персијске Сафавиде са северног Кавказа. Уследиле су сталне чарке на овом простору које су колонизовани козаци предвођени знаменитим атаманом Стењком Разином изазивали са Персијанцима, а који су се у више наврата завршавали руским упадима на северну, каспијску обалу царства Сафавида. Са стабилизовањем „фронтитјера“ на кавкаској прегради, уследиле су деценије сарадње, успона трговине и прекограничне миграције становништва између два царства. Тако је било све до времена владавине Петра I Великог који је покренуо нови талас руског експанзионизма на југ, према топлим морима. Изабравши Астрахан за главно пристаниште своје ратне флоте, Петар је у рату са ослабљеним Сафавидима (Руско-персијски рат 1722-1723) био успешан, ширећи руску моћ на већи део Кавказа, а у једном краћем периоду и на северни део данашњег Ирана. Споразум са персијским посланством покушао је озаконити ова руска

4 Детаљније видети у: Потежица Оливер, Древна Персија, Филип Вишњић, Београд, 2005.

освајања (Дербент, Баку, Гилан, Манзандред и Астарбарад), која су, након притиска других великих европских сила, била анулирана, па је Русија била приморана да се 1732. повуче са новоосвојених простора. Све то се подударило са временом пада династије Сафавида у Персији и успоном Надира Шаха. Али, ни његова династија неће бити дугог века, па ће је већ половином 18. столећа наследити династија Кајарида. За време ове династије јужни део Персије биће предмет сталног надметања западних колонијалних сила, док ће северни предели остати незаштићени пред руском експанзијом.

Завршетак 18. и почетак 19. века био је најбурнији период историје руско-иранског сукобљавања. Руско-персијски рат 1804-1813 довео је до потпуног пораза Персије која је изгубила контролу над Грузијом, Абхазијом, Мингрелијом, Дагестаном и већим делом Азербејџана. Принуђена да потпише Гулистански мировни споразум 12. октобра 1813. године онако како га је диктирала Русија као сила победница, Персија је признала не само губитак значајних територија већ и изгубила право да држи флоту на Каспијском мору, као и да гради базе на приобаљу и острвима. Огорчена због садржине мировног споразума, Персија је чекала прилику за реваншизам. Она се појавила већ 1826. године када је Персија започела нову војну кампању против Русије. Но, и она се 1828. године завршила потпуном руском победом. По мировном споразуму закљученом 10. фебруара 1828. године у Туркменкају, Русији је признато припајање Ериванског и Накичеванског каната, а граница је померена са реке Астаре на Аракс.⁵

Успостављени мир потрајао је цело наредно столеће. Међутим, и у том периоду Персија је константно бивала увлачана у надметање великих сила на простору Блиског Истока и Средње Азије - Русије и Велике Британије, које су се утркивале да, што утицајима - што директним колонијалним запоседањем, „попуне“ геополитички простор између руских степа и британске управе над Индијом.⁶ Тек ће пропаст Руске империје и Октобарска револуција поново затрести и просторе Персије, на које су се прелили револуционарни таласи и створили прво краткотрајну Персијску социјалистичку

5 Гајић Александар, *Нова велика игра*, НСПМ, Београд, 2010, стр. 52.

6 О томе опширније видети код Hopkirk Peter, *The Great Game*, Kodansha International, New York, 1994.

совјетску републику, а после тога и Републику Махабад, очајнички покушај бољшевика да створе комунистичку државу на простору Ирана. Након што је, у првом реду због британског парирања, утицај Совјета на простору Персије нагло почео да слаби, нова власт у Кремљу склопиће са Техераном у фебруару 1921. године „Споразум о сарадњи“ који је укључивао и право слободне пловидбе Каспијским морем које је, дуги низ деценија пре тога, био главни предмет међусобног спотицања. Међуратни период који је уследио био је раздобље у коме су се смењивали успони и падови у односима две земље. Током тридесетих година, Персија се дистанцирала од Совјетског Савеза и почела приближавати Хитлеровој Немачкој, тј. „Силама Осовине“. Ово је довело до тога да су Совјетски Савез и Британија, потпуно игноришући прокамацију неутралности Ирана (1940. године Персија је променила своје име и Иран), заједнички извршили инвазију и окупирали ову земљу 1941. године, поделивши је на три окупационе зоне.

По завршетку Другог Светског рата, Британија и Американци су евакуисали своје трупе из јужне и централне окупационе зоне, док су Совјети још неко време покушавали да учврсте своју контролу над северним Ираном, стварајући на њеном простору аутономне републике Азербејџан и Махабад. Њих је централна влада у Техрану одлучно „демонтирала“ након повлачења Совјета из северне окупационе зоне, 1946. године. Убрзо потом, Иран је почео да добија војну помоћ од САД која је потрајала пуне две деценије (1957-1969) током којих је ова држава потпуно потпала под амерички утицај. Иран је на тај начин био претворен у један од угаоних камена антикомунистичког блока на простору средњег дела Римланда преко које је таласократска суперсила вршила своју хладноратовску стратегију обуздавања (containment policy). Ту улогу је, уместо донедавног положаја пуког колонијалног објекта, пратио и снажни покушај не само западне политичке контроле (чему је еклактантан пример био рушење Мосадекове владе од стране војске уз помоћ обавештајних структуре САД), већ и стремљења у правцу систематске „западњачке модернизације“ која је довела до дубље унутрашње друштвене поларизације. Неуспех „позападњачења“ земље оставио је не само без довољно унутрашње подршке режим

шах Резе Пахлавија, већ га суочио и са жестокиим отпором и међу иранским левичарима и међу исламистима. Народни преврат 1979. године докрајчио је дубоко уздрману шахову власт и довео на његово место утицајног ајтолаха Хомеинија. Он је, спроводећи „исламску револуцију“, претворио Иран у Исламску републику.

Мада је Совјетски Савез био прва земља која је признала новоустановљену Исламску републику (већ у фебруару 1979.), међусобни односи нису се развијали у по Кремљ жељеном правцу. Фрагилну револуционарну власт у Техерану плашила је подршка Москве својим домаћим идеолошким противницима (Тудех-комунистичкој партији и другим левим организацијама) које су, у очима исламских теократа, биле само тактички савезник у рушењу прозападног шаховог режима. Иран је, поред тога, тешко трпео од сталног прилива избеглица из Авганистана (њих преко 2 милиона) кога је изазвала тамошња совјетска интервенција. Совјете је, са друге стране, плашило да се Хомеинијева исламистичка идеологија не прелије на совјетске републике настањене муслиманима. Остајући тако без довољно маневарског простора за побољшање билатералних односа, Совјети су се окренули Садаму Хусеину и његовом секуларном, баасистичком режиму са којим је Иран убрзо ушао у крвави ратни конфликт (1980-1988).

Савремени Руско-Ирански односи и основни циљеви стратешке сарадње

У периоду након распада Совјетског Савеза јасно су приметне две фазе у руско-иранским односима. Прва, фаза поправљања нарушених односа и њиховог сталног побољшања, и друго фаза стратешког партнерства. Неколико догађаја представљало је предуслове за наступање фазе поправљања односа између Москве и Техерана: 1988. године завршен је иранско-ирачки рат; Хомеини је умро наредне 1989. године, када се, у суседном Авганистану, одиграло и повлачење совјетских трупа. Годину дана касније комунизам широм „Источног блока“ је доживео колапс.

Руско-иранска сарадња је започета стидљиво, на пољу војне сарадње и енергетике: Москва је прво почела да продаје

контингенте оружја Техерану и обећала да ће јој, са својим стручњацима, помоћи да заврши изградњу нуклеарног реактора у Бушеру. Техеран се, заузврат, одлучио да престане да извози исламистичку идеологију на северне, пост-совјетске просторе (пошто се сам СССР распао крајем 1991. године)⁷. Највећи део последње деценије 20. века обе земље су, заједнички и координисано, улагале значајне напоре да се оконча крвави грађански рат у Таџкистану⁸ (1992-1997) у корист савеза умерних, демократско-исламистичких покрета са пост-комунистима у овој земљи.⁹ Такође, обе земље су координирано наступале у пацификацији ратних подручја на Закавказју које су букнули током '90-тих, након распада СС-СР-а.¹⁰

Друга фаза у побољшању билатералних односа две земље која их је одвела у правцу стратешке сарадње подударила се са политичким успоном Владимира Путина, у његовим прво премијерским (1999), а потом и првим председничким мандатом (2000-2004)¹¹. У ствари, Путин је само у пуну оперативност ставио спољнополитичку стратегију Русије (ткз. „Примаковљеву доктрину“)¹² на простору Евроазије која је формално била усвојена неколико година раније, Као резултат, председник Мохамед Хатами је 2001. године дошао је у званичну посету Кремљу.¹³ Ствари су изгледале још повољније када је 2005. године за новог председника Ирана изабрана Махмуд Ахмединеџад са својим тврдим

7 Robert O. Freedman, „Russian – Iran Relations in 1990s“, Meria Journal, Vol. 4, No. 2, June 2000, стр. 3-7.

8 Видети: Петровић Драган, Геополитика постсовјетског простора, Прометеј, Нови Сад, 2008, стр. 116.

9 Elaheh Koolae, „Russia Role and Influences in Tajikistan“, Economic–Political, Ettelaat, No. 119 – 120, August – September 1997, стр. 96 – 103.

10 Више код: Петровић Драган, Анђелковић Драгомир, Николић Горан, Геополитика Закавказја, ИМПП, Београд, 2010, стр. 313-360.

11 Видети: Белобров Ю.Я., Володин А.Г., Козырев Н.И., Ланкин Е.В., Сажин В.И., Юртаев В.И., СОВРЕМЕННЫЕ РОССИЙСКО-ИРАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ: ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ, Российский совет по международным делам, Москва, 2014. <http://russiancouncil.ru/common/upload/WP14Russia-Iran.pdf> Приступљено 03.05.2015.

12 Cohen Ariel, „The ‘Primakov Doctrine’: Russia’s Zero-Sum Game with the United States,“ Heritage Foundation *F.Y.I.* No. 167, December 15, 1997.

13 Детаљно код Katz N. Mark, „Russian - Iranian Relations in the Putin Era“ http://www2.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/10-1_Katz.PDF, приступљено 15.01.2015.

анти-западним ставовима. Како је Техеран био под снажним западним притисцима да обустави свој нуклеарни програм, Путинова администрација изашла је са читавом палетом предлога и посредовања како би се „нуклеарна криза“ разрешила у својим мирнодопским размерама. Иако је у својим напорима имала само ограничени успех, Русија је од 2006. године на дипломатском пољу била главни заштитник Ирана у органима УН, где је успела или да стопира или да ублажи читав низ резолуција инспирисаних од старе западних сила које су прописивале увођење нових, додатних санкција против Ирана. Управо са оваквим зацртаним циљевама, Русија је одиграла и изузетно значајну улогу у преговорима П5+1 (пет сталних чланица УН и Немачке) са Ираном везаним за њен цивилни нуклеарни програм, који је започет још 2006. године, а који је 2. априла 2015. довео до закључења „Нацрта о нуклеарном договору“ преговарача П5+1 са Ираном по коме се Техеран обавезао да прихвати значајне рестрикције у развијању сопственог нуклеарног програма за цивилне сврхе у најмање наредних десет година, као и да прихвати надзор страних посматрача у вези са спровођењем овог споразума, чији детаљи треба да буду прецизирани до краја јуна 2015. године¹⁴.

Главне узроке постепеног приближавања и раста сарадње у правцу стратешког савезништва током претходне две деценије између Москве и Техерана није тешко идентификовати. Поред геополитичког положаја и различитих, међусобно у највећој мери несупростављених интересних пројекција, једнако је важно, ако не и важније, то што су политичке елите обе државе уочиле да обе државе имају практично исте ривале, као и да се суочавају са истим или сличним претњама.

Русији је партнерство било потребно из низа разлога: као средство примиравања исламистичке претње на Кавка-

14 Видети: William J. Broad and Sergio Pecanha). „A Simple Guide to the Nuclear Negotiations With Iran“. New York Times. 02.04.2015. http://www.nytimes.com/interactive/2015/03/31/world/middleeast/simple-guide-nuclear-talks-iran-us.html?_r=0, Gearan Anne, Warrick Jobby, „World powers reach nuclear deal with Iran to freeze its nuclear program“, Washington Post, 24.11.2014. http://www.washingtonpost.com/world/national-security/kerry-in-geneva-raising-hopes-for-historic-nuclear-deal-with-iran/2013/11/23/53e7bfe6-5430-11e3-9fe0-fd2ca728e67c_story.html приступљено 03.05. 2015.

зу и Средњој Азији; као начин задобијања поузданог савезника на простору Блиског и Средњег истока, где би се она, када довољно ојача, могла вратити у респектабилнијем смислу; као повољни и економски и војни и енергетски партнер, чиме би се оснажила и руска привреда која је од 1999. године, након што је „додирнула дно“, у снажном успону, а што је све омогућавало да се као држава унутрашње консолидује, ојача прво себе а онда и своје стратешке, виталне интересе на простору „ближег суседства“ - постсовјетском простору¹⁵. Истовремено, Русија се на овај начин позиционирала као кредибилни балансер у односима Запада са Ираном као изолованом, из западне перспективе „одметничком државом“, бивајући посредник који спречава да кризни односи између Ирана и Запада ексалирају у опасном правцу који би се могао драстично осетити на ширем азијском простору. Чисто економски гледано, Иран представља значајно тржиште за руску производњу, нарочито за машинску индустрију. Како су обе земље богате енергентима, постоји јак обострани интерес за изградњом транспортних рута, нафтовода и гасовода пут светских тржишта.

Са друге стране гледајући, продубљенији партнерски односи Ирану су отварали неопходан простор за поступну реализацију својих виталних циљева: изласка из међународне изолације коју су јој наметнуле САД са својим савезницима. Потреба за геостратешком сигурношћу на северу Ирана (стабилизација пост-совјетских држава Кавказа и Средње Азије) омогућава овој земљи да преусмери своје главне активности на за њу историјски и геополитички важније правце – на запад и југ. Ту су, затим, и циљеви везани за значајно побољшавање економских односа на северним границама Ирана; минимизирање утицаја сунитских секти у окружењу, пре свега вахабита из Пакистана и Садијске Арабије на шиитско становиштво ових простора, понајпре у Авганистану (шиитски Хазари); налажење ослоња у Русији ради стварања равнотеже са регионалним силама из непосредног окружења (највише са Турском), као и амортизација утицаја Саудијске Арабије и Пакистана који могу да наруше успоста-

15 Mohiaddin Mesbahi, „Russian Foreign Policy and Security in Central Asia and the Caucasus“, Central Asia Survey, No. 12, 1993, стр. 210-215.

вљену равнотежу; такође, преко сарадње са Русијом отвара се могућност побољшавања укупних односа са ЕУ, Кином и Јапаном.¹⁶

Збирно узевши, интересно стратешко прелапање довело је до сарадње две државе на реализацији изведених конкретнијих циљева: остваривању ширења обострано уносне међусобне трговине између њих као и са другим земљама у региону, унутар Средње Азије и Кавказа; заједничког решавања постојећих регионалних и међуетничких конфликта те превенција избијања нових; спречавање да се обе земље, имајући у виду специфичне ситуације сваке од њих поједначано, нађу у конфликтној ситуацији; борбе против шверца наркотика; решавање проблема избеглица са ратом захваћених простора и уклањање узрока неконтролисане миграције која доприноси регионалној нестабилности; обезбеђивању ефективног коришћења природних ресурса у регији, укључујући и она испод Каспијског мора; претварање свог регионалног окружења у комуникациону мрежу која ће обема државама бити најбољи гарант за контакте са остатком света и неометано кретање добара и људи.

Видови и учинци Руско-Иранске сарадње

Руско-иранска стратешка сарадња се очитује на свим главним пољима: на геополитичком (геостратешком), на пољу енергетике, у решавању међународно правих спорова, у војно-техничкој и економској сарадњи. Збирно узевши, за Русију стратешка сарадња са Ираном представља позитивну чињеницу у блискоисточној и каспијској (кавказској и средње-азијској политици), где Иран, са својом геополитичком позицијом регионалне силе у средњем делу евроазијског Римланда, континенталној сили у „срцу копна“ служи као упоришна зона, изолатор, „бафер“¹⁷ и од повезивања територије Римланда у таласократским стратегијама њеног запоседања, окруживања те стезања, а напоследку – и евентуалног продора у дубину континенталне масе. Одржавање оваквог савезника

16 Према Гајић Александар, Нова велика игра, НСПМ, Београд, 2009, стр. 149.

17 Ово примећује и Фридман у Freedman Robert O, Policy Brief, Middle East Institute. 12 June 2003.

„на површини“ и његово оснаживање те заштита, истовремено је добар улог у погађању са таласократском силом и њеним регионалним сателитима, по принципу „мини-макс“ политике.

Иран из свега тога извлачи сигурну корист: са јаким северним залеђем, чији је „меки трбух“ заштитио од и по обе стране дестабилишућих утицаја, Иран може да игра улогу велике регионалне силе тамо где јој је то приоритетније – на Блиском истоку: да тамо извози своју идеологију, штити себи етнички, културно и верски блиско становништво и реализује своје интересне пројекције. Изложен реакцијама због вођења прилично ексклузивне спољне политике на западу и у мањој мери југоистоку, руско савезништво спречава изолацију и геостратешко окружење Ирана које је у једном тренутку (када су америчке трупе биле размештене и у Ираку, на западу (уз турско-азерско савезништво), и у Авганистану, на истоку, уз присуство у неким базама у Киргизији и Узбекистану) претило да је стави у ту позицију. Са руском дипломатском (пре свега у инситуцијама УН) и војном помоћи, Иран је био у стању да на простору Сирије заустави геополитичку прекомпозицију „великог Блиског истока“ у сунитском извођењу а под плаштом револуционарног „арапског пролећа“ и да тако спасе Башар Ал Асадову власт у Дамаску. Све то тешко би било изводиво без руске промоћи.

Наравно, стратешко партнерство између две земље има и своја ограничења. Иако оно отвара већи маневарски простор обема државама на просторима за реализацију својих стратешких приоритета (Ирану на Блиском истоку, а Русији на постсовјеском „блиском суседству“), савезничка подршка у виду благонаклоног „држања леђа“ и начелне помоћи њиховим једностраним акцијама уз одржавање и унапређење свих постојећих видова сарадње, често није довољна да пресудно утиче да се реше крупне кризне и конфликтне ситуације у које могу бити уплетене свака од њих појединачно. Тако ни тешка ситуација везана за актуелну украјинску кризу и тамошњи грађански рат који изазвао готово хладноратовски став САД и ЕУ уз пратеће санкције према Русији, не може бити пресудно превазиђен само иранском благонаклоношћу ка руској позицији, нити јачом економском сарадњом у услови-

ма када се обе земље налазе под зидовима санкција (додуше различитог степена).

Исто важи и за Иран. У случају да САД са својим савезницима при некој драматичној кризној ситуацији запрете да ће да изврше ваздушне војне ударе на Иран или чак да изврше ограничену копнену интервенцију широког спектра, Русија ће стати уз Иран на међународно-правном пољу и интервенцију задржати на ванправном простору. Блокираће вето све резолуције у СБ УН, помоћи Ирану у опскрби новим, савременијим моделима оружја, нарочито везаним за противваздушну одбрану, послати своје војне стручњаке итд, али неће бити спремна да због свог савезника оде даље од тога и директно се укључи у оружани конфликт или неки други вид спољнополитичке и војне авантуре.

На другим, ужим пољима стратешке сарадње ствари стоје повољније. Понајмање, додуше, по питању регулисања правног статуса Каспијског мора и његове поделе на националне секторе који би омогућили пуну експлоатацију подморја. Иран је вољан да подржи Русију да ова добије што већи део северног дела овог мора, под условом да, на рачун Азербејџана и Туркменистана, он на тај начин себи обезбеди што већи јужни део мора, пожељно у „идеалном“ проценту од 20%.

По питању енергетске сарадње, очигледна је енергетско подударање интереса у „Новој великој игри“ за транспорт енергената са Каспијског подруча, тј. спречавање изградње онакве мреже нових цевовода који би обе земље заобишао и искључио из енергетске експлоатације овог ресурсно богатог постсовјетског подручја, те изградња нове мреже за транспорт енергената где би ове земље задржале старе позиције и стекле утицај и над додатним, новим коридорима којима гас и нафта иду на светско тржиште. Конкретно, то значи да треба поспешити да цевоводи из Туркменистана „крену на југ кроз Иран (а не преко Авганистана за Пакистан), као и да цевоводи из Русије преко Јерменије стигну до северног Ирана и прикључе се на постојећи ирански цевовод.“¹⁸ Олакшавајућа околност у свему овоме је што су за комуникационо-енергетско повезивање потребна сразмерно мала средства: неоп-

18 Гајић Александар, Нова велика игра, НСПМ, Београд, 2009, стр. 150.

ходно је изградити цевоводе од туркменистанске границе до иранских градова Шахруд и Семнан, а одатле на северозапад, до Табриза, где би се он надовезао на већ постојећи ирански цевовод који, правцем север-југ, иде све до Персијског залива.

Русија и Иран су прве две земље на свету по утврђеним количинама природног гаса (Русија 23,4% а Иран 16/). Они траже начине да искористе ове резерве за заједничку добробит, развијајући једну широку стратегију зарад учешћа на светском енергетском тржишу. Још 2001. Русија и Иран су установили „Форум земаља извозница гаса“ који окупља 13 водећих произвођача гаса са намером да репрезентује и промовише њихов заједнички интерес.¹⁹ Поред тога, руски енергетски гиганти „Гаспром“ и „Лукоил“ су важни инвеститори (“joint ventures”) у постојеће иранске гасне пројекте, а веома су заинтересовани и за изградњу нафтовода између Ирана и Индије. „Гаспром“ активно учествује у развоју експлоатације 2-3 додатна налазишта на Јужном Парсу (са учешћем од 30%),²⁰ највећем познатом светском лежишту гаса (процењује се на око 450 трилиона кубних метара гаса), као и на раду око лежишта Северни Киш (треће по величини иранско налазиште гаса са 66 трилиона кубних метара). Конзорцијум је већ саградио две „offshore” платформе са десет бушотина и две подводне цеви за транспорт гаса које су дуге 100 километара. Русија гради велико складиште гаса и рафинерију у Јерменији која се у потпуности уклапа у геоенергетске пројекције руско-иранске стратешке сарадње. Истим правцима развијају се и пратећи инфраструктурни пројекти, изградња великих комуникационих коридора. Из Туркменистана је према Ирану већ отворен жељезнички правац Масхад-Саркаш и деоница Саркаш-Тајан. Када се још реновирају путни правци између Бафка и Бандар Абаса, Каспијско подручје ће бити солидно повезано са Персијским заливом. Развија се и кооперација у нафтној индустрији, обзиром да је Иран дру-

19 Macalister Terry, “Russia, Iran and Qatar Announce Cartel That Will Control 60% of World’s Gas Supplies,” *The Guardian*, October 22, 2008. као и Tomberg Igor R., “Iran in the European Gas Market: Russian Point of View,” *Institute Français des Relations Internationales (Ifri)*, October 2009, <http://www.ifri.org/files/Energie/Tomberg.pdf>. приступљено 12.01.2015.

20 “Iran, Russia to Form Joint Energy Venture,” *Tehran Times*, December 1, 2009.

га светска сила са 10,9% укупних светских резерви нафте. Гаспром је веома заинтересован да узме учешће у експлоатацији поља Азадеган, највећег иранског нафтног лежишта.²¹

Видови војно-техничке сарадње су у констатном, деценијском успону, и Иранци сматрају да могу да постану стални партнери Руској федерацији на овом пољу, преоријентишући своју целокупну армију на руске стандарде и системе. За сада је Иран, после Кине и Индије, највећи купац руског наоружања. Поред велике количине конвенционалног оружја у питању је и продаја различитих напредних противваздушних система који су неопходни за иранске одбрамбене потребе (пре свих унапређена верзије система С -300 (ПМ 1) са дометом од 150 км, као и ракетни систем ТОР М1, затим противтенковско оружје РПГ 29)²², као и значајно присуство руских војних саветника што помажу модернизацијским напорима иранских оружаних снага.²³ Обим годишњег извоза оружја износио је 2012. око 1,8 милијарди долара, а програм војне сарадње предвиђа обим продатог наоружања Ирану од најмање 1 милијарду долара у наредних две деценије.²⁴

Најконтраверзније је поље нуклеарне кооперације Русије са Ираном што изазива многе зебње на Западу. Русија категорички одбија своју умешаност у проузводњу нуклеарних балистичких пројектила за Иран, признајући своје учешће само у пројекту изградње нуклеарне електране у Бушери за мирнодопску производњу електричне енергије преко потребне иранским енергетским капацитетима. Овај заједнички пројект, започет још 1992. године, вреди 1,2 милијарде долара и запошљава око 20 хиљада руских стручњака²⁵.

У значајном је порасту обим међусобне трговинске размене и економска сарадња уопште. Две земље су потписале читав низ споразума о дугорочној економској сарадњи

21 "Iran, Russia's Gazprom Sign Energy Cooperation Deal," *AFP*, July 13, 2008.

22 Voronova-Abrams Marina, „Russia's Uneasy Relationship with Iran“, Security and Sustainability Program Global Green USA., March 30, 2010, <http://www.globalgreen.org/docs/publication-171-1.pdf>, приступљено 13.01.2015.

23 Blank Stephen, „Russian's Return to Middle East Diplomacy“, *Orbis*, Vol. 90.No. 4, fall 1996, стр. 518 – 17.

24 *Видети Михайлов Вячеслав*, „Россия – Иран: Перспективы военно-технического сотрудничества“, *Новости ВПК*, 20.04.2014.

25 „On Trade-Economic Cooperation with the Islamic Republic of Iran, Background Information,” March 2, 2009, at www.mid.ru, приступљено 13.01.2015.

на најширој основи, и многи руски региони и градови на основу њих граде своје пословне односе у Ирану.²⁶ У ту сврху је основан и „Руско-ирански пословни савет“, под окриљем „Руске трговинске и индустријске коморе“ који врши координацију свих видова економске сарадње. Русија је седми по величини трговински партнер Ирана и око 6% све увезене робе у Ирану потиче из Русије. У време првог удара светске кризе билатерална трговина између две земље повећана је на 3,7 милијарди долара годишње, са тенденцијом даљег сталног раста.²⁷ Током пословних преговора тимова из обе земље, предложена је реализација 130 нових економских пројеката укупне вредности од преко 100 милијарди долара, а који би подигли обим размењене робе са 3,7-4 милијарде на 200 милијарди током наредних десет година.²⁸ За сада руска пољопривреда, екстрактивна сировинска индустрија и транспортни сектор имају највише добити од извоза робе за Иран. Ту у првом реду спадају: метали, пшеница, дрва, камиони и летелице. Први ирански сателит, Сина 1, саграђен је уз учешће Русије и лансиран из центра Плесецк у северној Русији још октобра 2005. године, У плану је изградња и нових комерцијалних сателита на основу иранске поруцбине²⁹.

Исти је случај и са укупним донетима њихове стратешке сарадње. Геополитичка позиција две земље и подударање њихових виталних интереса усмерава их ка даљем продубљивању савезништва које у наредном периоду може да буде јаче. Добре намере и искреност на обе стране постоје, постоје приметни резултати - и спољнополитички, и енергетски, и трговински, али постоје и значајна објективна ограничења, првенствено она везана за безбедносну сферу која се, пре свега тичу укупних односа у савременој глобалној политици и геополитици. Упркос заједничим претњама, наиме,

26 “On Trade-Economic Cooperation with the Islamic Republic of Iran, Background Information,” March 2, 2009, www.mid.ru. приступљено 13.01.2015.

27 Voronova-Abrams Marina, „Russia’s Uneasy Relationship with Iran“, Security and Sustainability Program Global Green USA, March 30, 2010, <http://www.globalgreen.org/docs/publication-171-1.pdf>, приступљено 13.01.2015.

28 Исто.

29 Nikolai Terekhov, “Russia and Iran are Negotiating the Launching of Zokhre Satellite,” January 27, 2005, *RIA Novosti*, <http://www.rian.ru/science/20050127/8029218.html> приступљено 13.01.2015.

не постоји довољан интерес за обавезујући договор о одбрамбеној и војној сарадњи након кога би тек партнерски односи постали стратешки савез у пуном смислу те речи. И поред добрих дипломатских односа, спољнополитичких контаката те координације у наступању кризних ситуација на највишем нивоу, не постоји јаснији интерес за интитуционализацију ових видова сарадње, као ни за развијање заједничких војних пројеката попут улагања у војну индустрију, заједничких војних маневара и свега оног што чини стратешки савез у пуном капацитету.

Литература

- Blank Stephen, "Russian's Return to Middle East Diplomacy", *Orbis*, Vol. 90.No. 4, јесен 1996.
- Белобров Ю.Я., Володин А.Г., Козырев Н.И., Ланкин Е.В., Сажин В.И., Юртаев В.И., *СОВРЕМЕННЫЕ РОССИЙСКО-ИРАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ: ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ*, Российский совет по международным делам, Москва, 2014
- Voronova-Abrams Marina , „Russia's Uneasy Relationship with Iran“, Security and Sustainability Program, Global Green USA, March 30, 2010, <http://www.globalgreen.org/docs/publication-171-1.pdf>
- Гајић Александар, *Нова велика игра*, НСПМ, Београд, 2010
- Elaheh Koolae, "Russia Role and Influences in Tajikistan", *Economic–Political, Ettelaat*, No. 119 – 120, August – September 1997
- Katz N. Mark, "Russian - Iranian Relations in the Putin Era" , *Middle Eastern Studies* 11/2009.
http://www2.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/demokratizatsiya%20archive/10-1_Katz.PDF
- Macalister Terry, "Russia, Iran and Qatar Announce Cartel That Will Control 60% of World's Gas Supplies," *The Guardian*, October 22, 2008.
- Milani Abas, „*Russia and Iran: An anti-western Alliance*“, *Current History*, Volume: 106, Issue: 702, October 2007.
- Mohiaddin Mesbahi, "Russian Foreign Policy and Security in Central Asia and the Caucasus", *Central Asia Survey*, No. 12, 1993.
- Freedman Robert O., „Russian – Iran Relations in 1990's", *Meria Journal*, Vol. 4, No. 2, June 2000.

- Петровић Драган, Геополитика постсовјетског простора, Прометеј, Нови Сад, 2008.
- Петровић Драган, Анђелковић Драгомир, Николић Горан, Геополитика Закавказја, ИМПП. Београд, 2010.
- Потежица Оливер, Древна Персија, Филип Вишњић, Београд, 2005.
- Tomberg Igor R., "Iran in the European Gas Market: Russian Point of View," *Institute Français des Relations Internationales (Ifri)*, October 2009, <http://www.ifri.org/files/Energie/Tomberg.pdf>.
- Hopkirk Peter, *The Great Game*, Kodansha International, New York, 1994.
- Cohen Ariel, "The 'Primakov Doctrine: Russia's Zero-Sum Game with the United States,'" Heritage Foundation *F.Y.I.*No. 167, December 15, 1997.

Aleksandar Sasa Gajic

*GEOSTRATEGICAL FRAMEWORK
OF RUSSIAN-IRANIAN RELATIONS*

Resume

This paper observes constant upsurge of bilateral Russian-Iranian relations and their strategic dimension since the end of Cold War, and especially since the beginning of 21. century. Level of their foreign policies increased cooperation and coordination led many International relation experts to the conclusion that deeper, geo-strategic partnership between two states, is taking place.

Russian-Iranian relations were, throughout history, not even close as they're now. By taking into consideration the history of mutual relations in few last centuries between two Empires whose contemporary inheritors are Russian Federation and Islamic Republic of Iran, this Paper gives intersection of their rivalries in that period; then, it points out at their historical convergence which, in few last decades, evolves into partnership, even alliance. All of that is observed through their geopolitical location and classical geopolitics theory, and, also, through the network of complex cooperation inside contemporary international

processes that are leading to the multipolarism, which are detected in several phases of mutual convergence and cooperation increasment. While Russia was seen as central, "axis" country of Eurasian Heartland and continental telurocratic Power on the global scope, Iran (former Persia) represent regional Power in the Middle East/West Asia for many centuries. Placed as key, culturally and strategically dominant country of this region, Iran, in wider, continental geopolitical perspective has been seen as central, "pivotal land" of that central part of near-eastern Rimland between Mediterranean/Near East and Indian subcontinent.

In the intersection of geopolitical factor, real-politics pragmatism and the significant level of accordance of their national interests in long term perspective, this work shows how geopolitics overcomes "historical heritage" and leads to the increasment of strategic cooperation. It also shows how this convergence has affected political elites attitudes and their mutual conclusions that both countries have same rivals (other geopolitical Great Powers, with opposite geopolitical interests and projections, that are pushing their smaller neighbours into confrontation with one or both of these countries) and that both of them are confronting with same or similar threats.

Final part of the paper reveals effects and perspectives of Russian-Iranian strategic cooperation on all their main levels: geopolitical (geostrategic), geo-energetic, international conflict resolution, in the fields of military-technological and economic cooperation. The paper recognizes that geopolitical position of two countries and accordance of their national interests led them to the further improvement of their alliance that can be even stronger in the coming period. Good intentions and sincerity prevails in their contacts, as considerable results in many fields, especially in the foreign policy, energetic cooperation and in the field of commerce. There are, also, some considerable limitations - mostly in their security cooperation, that is under the strong influence of wider global political and geopolitical processes.

Keywords: geopolitics, Russia, Iran, strategic cooperation, multipolarism.